

Izabela Kamińska-Jatczak

Uniwersytet Łódzki

ORCID: 0000-0001-9556-0470

DOI: <https://doi.org/10.35464/1642-672X.PS.2019.2.13>

Przejawy konstruowania tożsamości profesjonalnej podmiotu działającego. Przykład asystentów rodziny

---

Constructing professional identity of an active subject: examples of family assistants

ABSTRACT: According to the accepted understanding in this article, the professional identity expresses itself through the activity. Identity understood in this way is a social construct formed between the expression of the active subject and the impression of others. The text presents conclusions regarding the process of identifying assistants based on the specificity of their activity expressed in style, functions and identification acts that occur in specific situational contexts. Considerations regarding professional identity as constructed in the intersubjective space, in the course of the activity of influencing Other. The professional identity is under the dynamics of the influence of the transmitted self-images and constructed identity representations.

KEYWORDS: Professional identity of the active subject, links between identity and activity, self-expression through activity, identification through activity, Transversal Analysis of the Activity.

STRESZCZENIE: Artykuł dotyczy tożsamości profesjonalnej asystentów rodziny rozumianej jako tożsamość podmiotu działającego, która wyraża się poprzez realizowaną aktywność. Tak rozumiana tożsamość jest konstruktem społecznym, który powstaje pomiędzy ekspresją podmiotu działającego a impresją adresatów jego aktywności. W tekście przedstawiono wnioski dotyczące procesu utożsamienia asystentów na podstawie specyfiki ich aktywności wyrażonej w stylu, funkcjach oraz aktach identyfikacji zachodzących w określonych kontekstach sytuacyjnych. Podjęte rozważania ujmują tożsamość profesjonalną jako konstruowaną w przestrzeni

intersubiektywnej, w toku aktywności oddziaływania na Innego, tocząca się w ramach dynamiki oddziaływania przekazywanych obrazów siebie i konstruowanych reprezentacji tożsamościowych.

SŁOWA KLUCZOWE: Tożsamość profesjonalna podmiotu działającego, związku tożsamości i aktywności, wyrażanie siebie poprzez aktywność, utożsamienie podmiotu działającego, transwersalna analiza aktywności.

Wprowadzenie

Artykuł dotyczy przejawów procesu konstruowania tożsamości profesjonalnej. Nie chodzi o rozstrzygający sposób definiowania profesjonalności pozwalający określić kryteria, na podstawie których można ocenić tożsamość profesjonalną. Celem tekstu jest przedstawienie propozycji pojmowalności przejawów tożsamości profesjonalnej podmiotu działającego, czyli analiza ich oznak. Bazą empiryczną dla dokonanej analizy były narracje asystentów rodziny, jednak wnioski zawarte w tekście mogą być inspiracją do odkrywania analogii dotyczących prezentowanej problematyki w obrębie innych pól oddziaływania na Innego, niż tylko praca socjalna z rodzinami wieloproblemowymi.

Prezentowane rozważania wyłamują się z szerokiego nurtu dyskursu na temat tożsamości profesjonalnej ograniczanej do postaci autodefinicji świadczących o utożsamieniu z wykonywaną profesją (Dramska 2001; Hauziński 2016; Kantowicz 2015; Netting i in. 2012; Smolbik-Jęczmień 2015). Przedstawiam tożsamość profesjonalną szerzej, jako proces ściśle związany z aktywnością, poprzez którą podmiot działający nie tylko identyfikuje siebie, ale również siebie wyraża.

Zasadniczy tekst wyprzedza wyjaśnienie przyjętych założeń na temat podejścia do profesjonalności oraz rozumienia tożsamości profesjonalnej jako tożsamości podmiotu działającego, które stanowią ramę teoretyczną, niezbędną dla uchwycenia istoty poruszanej problematyki. Następnie znajduje się charakterystyka podstaw metodologicznych projektu badawczego, stanowiącego podłoże dla prowadzonych rozważań. Główna część tekstu prezentuje wnioski z badań, które przedstawiają pojmowalność przejawiania się tożsamości profesjonalnej podmiotu działającego. Artykuł podsumowuje propozycją kierunków analizy tożsamości profesjonalnej wyrażanej poprzez aktywność.

Dyskursywne ujęcie profesjonalności

Prawdopodobnie wielu czytelników kojarzy problematykę profesjonalności / profesjonalizmu z dyskursem waloryzującym, wpisanym w szerszy nurt rozwoju kultury ekonomicznej i społecznej, który wyznacza standardy pozio-

mu kompetencji¹ oczekiwanych społecznie w danym polu działania. Z tej perspektywy profesjonalizm staje się pojęciem mobilizującym, które określa cele oddziaływania na Innego, wyznaczające oczekiwane kompetencje, odpowiadające wykonywanym czynnościom zawodowym. Alternatywą dla takiego rodzaju podejścia wydają się poglądy Jeana-Marie Barbiera, określane jako transwersalna analiza aktywności, czy też działania (Marynowicz-Hetka 2016, s. 271, 273). Ta perspektywa teoretyczna inspiruje do podejmowania badań zorientowanych na analizę problematyki profesjonalności, pod kątem pojmovalności (poznania, analizy) powstawania oraz funkcjonowania aktywności profesjonalnych, istniejących, usytuowanych, dynamicznych (Barbier 2016).

Warto rozważyć stwierdzenie Jeana-Marie Barbiera, iż praktyk staje się profesjonalistą wówczas, gdy potrafi swojemu otoczeniu zdać relację z tego, co robi, czyli opowiedzieć o swojej aktywności oraz wiedzy, którą uważa za jej podstawę (Barbier 2016, s. 129). Podmiot działający poprzez akty komunikacji prezentuje „retorykę własnych działań” (Barbier 2016, s. 129), „retorykę profesjonalisty” (Barbier 2006, s. 37), czyli ujawnia znaczenia, związane z realizowaną aktywnością i własnym zaangażowaniem. Słownictwo działania można zatem potraktować jako przedmiot badania, co pozwala rozpoznać regularność, jednostkowość oraz swoistość aktywności podmiotu. W tym sensie jest to próba zrozumienia profesjonalności podmiotu działającego w jej wymiarze dyskursywnym (Marynowicz-Hetka 2016, s. 277), z perspektywy analizy znaczeń, jakie nadaje on doświadczeniom zgromadzonym w toku aktywności profesjonalnych. Nie chodzi o to, by rozstrzygać, czy, oraz w jakim stopniu, według jakich kryteriów podmiot działający jest profesjonalistą, ale by zrozumieć, jak wyraża i identyfikuje swoją profesjonalność, co czyni go podmiotem profesjonalnym *sui generis* – jedynym w swoim rodzaju.

Tożsamość profesjonalna jako tożsamość podmiotu działającego – założenia ogólne

Tożsamość profesjonalna podmiotu działającego zarysowuje się na styku tożsamości z aktywnością. Przyjęto za Jean-Marie Barbierem założenie ontologiczne dotyczące nierozzerwalnego związku pomiędzy aktywnością a tożsamością (Barbier 2016, s. 24). Związek ten uwidacznia się już w samym sposo-

---

¹ Najczęściej chodzi o stosowanie pojęcia „kompetencje” w jego zawężonym aspekcie formalnym – jako uprawnień oraz technicznym – jako umiejętności. Należy pamiętać, że można rozumieć to pojęcie szerzej, nadając mu wymiar kulturowy, w którym oznaczają one dyspozycje zintegrowane osobowościowo (Marynowicz-Hetka 2006, s. 483–484; Witkowski 2010, s. 117).

bie zdefiniowania aktywności, którą przywołany autor rozumie jako proces postrzegania i transformacji świata oraz siebie przekształcającego świat (Barbier 2016, s. 46). Barbier wskazuje na aktywność jako: źródło doświadczenia, z którego podmiot działający konstruuje reprezentacje na swój temat (Barbier 2016, s. 61, 190–194), nośnik obrazów siebie, jakie przekazuje innym (Barbier 2016, s. 127) oraz stymulator obrazów o sobie, jakie otrzymuje (Barbier 2016, s. 128). Zatem podmiot działający konstruuje siebie w przestrzeni wielu modalności aktywności i w nich się wyraża. Taki punkt widzenia wydaje się zbieżny z filozofią Paula Ricoeura na temat „sobości”, w której „ten-który-jest sobą” (Ricoeur 2003, s. 33–34), jako forma bytu / jestestwa, jest uchwytny poprzez sposoby, w jakich przejawia się w świecie (Kowalska 2003, s. XI). Zdaniem Ricoeura, sobość jest aktem – działaniem i jego możliwością, co sprawia, że wyraża się w zdaniach typu „ja mogę” i „ja robię” (Kowalska 2003, s. XIV). Można zatem mówić o tożsamości profesjonalnej podmiotu działającego, która jest konstruowana podczas wielu aktywności.

Konstruowanie tożsamości profesjonalnej przebiega poprzez opracowywanie doświadczenia gromadzonego w trakcie aktywności. Ów proces zachodzi poprzez tworzenie reprezentacji tożsamościowych (konstrukcji mentalnych na temat samego siebie²) powiązanych z konstrukcjami aktywności (Kowalska 2003, s. 192–194). Dzieje się tak, gdyż każdej jednostce działania prawdopodobnie odpowiada jakaś reprezentacja siebie samego, jako podmiotu aktywnego w tym działaniu (Kowalska 2003, s. 192). Innymi słowy, podmiot działający myśli o sobie przez pryzmat realizowanej aktywności – na przykład określa znaczenie swojego zaangażowania lub pełnioną funkcję poprzez sformułowanie charakterystycznych sposobów realizowania aktywności, określenie celu, tendencji, preferencji angażowania się w daną aktywność.

Tak rozumiana tożsamość profesjonalna jest wyrażana poprzez aktywność, która stanowi nośnik obrazów siebie, jakie podmiot działający przekazuje Innemu (Barbier 2016, s. 126–128). Realizowanie aktywności oddziaływania na Innego można traktować jako akty komunikacji, których intencją jest przekaz obrazu siebie (Barbier 2016, s. 128). Taki punkt widzenia stał się

---

² Jean-Marie Barbier rozróżnia reprezentacje tożsamościowe, które są reprezentacjami siebie (Barbier 2016, s. 192) oraz reprezentację tożsamościową, czyli dynamiczną strukturę tożsamościową umiejscowioną w umyśle podmiotu działającego, która składa się z wielu połączonych ze sobą reprezentacji (Barbier 2016, s. 193). Na tę strukturę wpływa, najogólniej rzecz biorąc, interpretacja tego, czego doświadcza podmiot działający, której dokonuje on w toku aktywności mentalnej. Interpretacja dotyczy również Innego, do którego adresuje on swoją aktywność (Barbier 2016, s. 47–48).

inspiracją do odczytywania tożsamości profesjonalnej jako wyrażanej poprzez aktywność swoistą – rytmiczną, regularną, szczególną, zmienną – stanowiącą podstawę do utożsamienia podmiotu działającego przez jej pryzmat. Lydia Rapoport (1968, s. 155) porównuje praktyków pracy socjalnej do artystów, którzy, podobnie jak ci drudzy, rozwijają własne style aktywności, sposoby wyrażania siebie oraz egzekwowania określonej aktywności od innych. Podmiot działający w polu oddziaływania na Innego rozwija własne wyrazy aktywności, zawierające określone obrazy dane (obrazy siebie), które mogą stanowić podstawę do przypisania mu określonych reprezentacji tożsamościowych³.

Dochodzimy do istotnej konstatacji: tożsamość profesjonalna podmiotu działającego jest nie tylko konstruktem subiektywnym, ale również społecznym. Jest bowiem wyrażana w toku aktywności adresowanych do Innego, stanowiących echo aktywności innych podmiotów (Barbier 2016, s. 24). Powyższa refleksja łączy się z dalszymi rozważaniami autorki.

Po pierwsze, podmiot działający w toku realizowanej aktywności może jedynie przekazywać propozycje znaczeń związanych z jego tożsamością profesjonalną. To Inny (adresat) nadaje sens obrazom danym, wpisanym w wyrazy aktywności podmiotu działającego, co skutkuje konstruowaniem na jego temat określonych reprezentacji tożsamościowych, nie zawsze zgodnych z intencją nadawcy (por. Barbier 2016, s. 194).

Po drugie, podmiot działający kategoryzuje adresatów swojej aktywności⁴, i na tej podstawie uruchamia dopasowane do Innego wyrazy aktywności zawierające określone obrazy siebie. W tym sensie tożsamość profesjonalna podmiotu działającego jest wyrażana inaczej, w zależności od zdefiniowania aktualnego Innego, umiejscowionego w określonym kontekście sytuacyjnym (por. Strauss 2013, s. 47).

Po trzecie, tożsamość profesjonalna jest wyrażana na podstawie antycypacji związanych z tym, jak jesteśmy postrzegani przez Innych. Ma to swoje konsekwencje, gdyż Inny staje się dla podmiotu działającego swoistym „zwierciadłem”, o którym pisał już Charles Cooley – „Każdy dla każdego zwierciadłem odbijającym tego, kto przechodzi obok” (1956, s. 184). Podmiot działający interpretuje reakcje Innego, na to, co mówi i robi, co staje się dla niego źródłem wiedzy o nim samym oraz realizowanej przez niego aktywności. Ma to wpływ na dalsze wyrazy aktywności podmiotu działającego i powoływane w ich ramach obrazy siebie, przekazywane Innemu.

---

³ W tym wypadku chodzi o reprezentacje tożsamościowe, jakie Inny konstruuje na temat podmiotu działającego (Barbier 2016, s. 194).

⁴ Kategoryzowanie dotyczy interpretowania danych i konstruowania z nich określonych informacji (Kamińska-Jatczak 2016, s. 278–283).

Podsumowując, społeczną dynamikę konstruowania tożsamości podmiotu działającego można zrozumieć, kiedy zdamy sobie sprawę z tego, że reprezentacje tożsamościowe wchodzą w bezpośrednią interakcję z obrazami siebie (Barbier 2016, s. 194). Powyższa zależność ma charakter naprzemienny, który Barbier określił efektem Pygmaliona (Barbier 2016, s. 194). Jest to założenie obecne również w stanowiskach wpisanych w koncepcję tożsamości w ujęciu interakcyjnym (Bokszanski 1989; Stone 1962; Strauss 2013; Turner 1971), które korespondują, w tym względzie, z podejściem transwersalnej analizy aktywności.

Na koniec, odwołując się do rozważań Ervinga Goffmana, można wręcz stwierdzić, iż tożsamość profesjonalna jest bytem intersubiektywnym, który wytwarza się między ekspresją podmiotu działającego a impresją Innego – adresata jego aktywności (1981, s. 318–326).

Podstawy metodologiczne badań

Artykuł został oparty na badaniach narracyjnych prowadzonych w latach 2011–2017, w wyniku których powstała praca doktorska *Tożsamość profesjonalna w narracjach asystentów rodziny*. Inspiracją do podjęcia badań było trzyletnie doświadczenie praktyczne autorki (2009–2011), zdobyte poprzez pracę w charakterze asystenta rodziny. Czas ten obfitował w wiele rozmów i obserwacji, które wzbudzały zadumę nad wielością i różnorodnością wyrażania i identyfikowania siebie w polu działania profesjonalnego – każdy asystent nieco inaczej ujmował siebie jako podmiot działający. Był to impuls do zebrania i przeanalizowania wywiadów narracyjnych⁵, które rozpoczynały się od pytania generującego narrację (oryg. *narrative-generative question*) (Hopf 2004, s. 206) – *opowiedz mi o swojej pracy*. Wywiady zostały zebrane zgodnie z procedurą wskazaną przez Fritza Schütze (1977), a następnie poddano je szczegółowej transkrypcji. Odkrywcze stało się dostrzeżenie we wszystkich narracjach części wspólnej – asystenci opowiadali o sobie jako o podmiocie działającym, który realizuje aktywności w polu działania profesjonalnego. Przyjęte zostało założenie, podobnie jak Connelly, Clandinin (1999), iż narracje w całości zawierają reprezentacje związane z tożsamością profesjonalną, ujawniające się na tle „profesjonalnego krajobrazu” osób, zdarzeń, kontekstów (za: Beijaard i in. 2003, s. 121). Narracje asystentów były traktowane jako spójna całość, konstrukcja, w której odzwierciedlony został subiektywny system relewancji nar-

---

⁵ Zebrano trzynaście wywiadów narracyjnych.

ratora (Schütze 2012, s. 162–165). Z tego punktu widzenia przyjęto, że asystenci ujawniali w wywiadach reprezentacje znaczące dla konstruowania ich tożsamości profesjonalnej.

Przedmiotem przeprowadzonych badań była tożsamość profesjonalna rozumiana jako tożsamość podmiotu działającego, która zakłada nieustanną zależność tożsamości od aktywności.

Badaczka skupiła się na celu poznawczym w postaci analizy przejawów procesu konstruowania tożsamości profesjonalnej i postawiła główne pytanie badawcze dotyczące tychże przejawów. Ze względu na przyjęte założenia paradygmatu interpretatywnego (Wilson 2010) i wynikającą z nich jakościową orientację badawczą w toku analizy wyłaniały się kolejne pytania szczegółowe dotyczące konstruowania charakterystycznych wyrazów aktywności (stylu, funkcji, aktów identyfikacji), ich usytuowania kontekstowego oraz ich związku z prawidłowościami procesu utożsamienia podmiotu działającego.

Zastosowana metodyka postępowania badawczego, pozwalająca na rozwiązywanie stawianych problemów badawczych, polegała na analizie narracyjnej służącej przeniesieniu interpretacji zebranych narracji na głębszy poziom rozumienia i wglądu (Kubinowski 2011, s. 169). Prowadzona analiza była skoncentrowana na konceptualizacji treści, głównie przy pomocy procedury kodowania, zaczerpniętej z teorii ugruntowanej w opracowaniu Kathy Charmaz (2009).

Przejawy konstruowania tożsamości profesjonalnej podmiotu działającego – wnioski

Proces konstruowania tożsamości profesjonalnej zachodzi w dużej mierze podczas aktywności mentalnej – podmiot działający interpretuje to, czego doświadcza w procesie aktywności oraz nadaje temu sens. Widzialne przejawy tego procesu dotyczą wyrazów i tropów aktywności, które pozwalają na przypisanie podmiotowi działającemu tożsamości profesjonalnej. Określono dwa rodzaje wspomnianych przejawów:

- styl i funkcje aktywności związane z wyrażaniem specyfiki realizowanej aktywności,
- akty identyfikacji związane z identyfikowaniem realizowanej aktywności, poprzez przekazywanie określonych postaci autodefinicji.

Wnioski dotyczące wyrażania siebie poprzez styl i funkcje aktywności zostały sformułowane na podstawie fragmentów narracyjnych, w których rekonstruowany był bieg określonych aktywności wpisanych w konkretne uwarunkowania kontekstowe. Te fragmenty narracji miały charakter fabuły, w któ-

rej toczy się akcja. Analizowane fragmenty niekiedy zawierały stwierdzenia *explicite* charakteryzujące cechy rekonstruowanych aktywności. W narracjach istotny punkt odniesienia pełniła figura Innego – asystenci, w toku zdarzeń, opowiadali kim ich zdaniem stawali się w oczach innych i jak byli przez nich odbierani.

Wnioski dotyczące identyfikowania siebie poprzez akty identyfikacji zostały sformułowane na podstawie fragmentów narracyjnych, w których asystenci wprowadzali argumentację dotyczącą realizowanych aktywności – starali się wytłumaczyć kim są i na czym polega ich aktywność. Istotne okazało się również uwzględnienie tych fragmentów, w których asystenci wskazywali konteksty sytuacyjne odczuwane jako obligujące do podjęcia aktu identyfikacji.

Sformułowano także wnioski dotyczące utożsamienia podmiotu działającego. Ze względu na złożoność podejmowanej problematyki, należy poczynić pewne zastrzeżenia dotyczące tej kategorii wniosków. Jeśli rozważamy tożsamość profesjonalną jako proces społeczny, zachodzący poprzez syntaktykę związków i wzajemnych oddziaływań pomiędzy podmiotem działającym a innymi, to należałoby mieć możliwość porównywania ze sobą reprezentacji ujawnionych przez podmiot działający z reprezentacjami przedstawionymi na jego temat przez innych (głównych adresatów jego aktywności). Mając to na uwadze, należy pamiętać, iż prezentowana analiza została dokonana jedynie na podstawie narracji podmiotów działających, czyli asystentów rodziny. Dlatego nie mamy pewności, na ile reprezentacje tożsamościowe ujawnione w toku narracji asystentów, odzwierciedlały reprezentacje tożsamościowe konstruowane na ich temat przez innych. Należy wobec tego pamiętać, że wnioski na temat utożsamienia podmiotu działającego nie mają charakteru rozstrzygającego. W przeprowadzonym badaniu nie chodziło o to, by wskazać konkretne zależności pomiędzy reprezentacjami tożsamościowymi oraz obrazami siebie, konstruowanymi zarówno przez podmiot działający oraz przez adresatów jego aktywności. Chodziło natomiast o sformułowanie wniosków związanych z przypuszczalnymi prawidłowościami przebiegu procesu przejawiania się tożsamości profesjonalnej poprzez aktywność, który zachodzi nie tylko poprzez wyrażanie oraz identyfikowanie siebie, ale również poprzez utożsamienie.

Na koniec warto dodać, że prezentowane wnioski nie dotyczą wymiaru subiektywnego procesu konstruowania tożsamości profesjonalnej. Wymiar ten jest związany z dynamiką przemian zachodzących w umyśle podmiotu działającego, dotyczących jego reprezentacji tożsamościowej. Taka analiza wymagałaby dotarcia do narracji, w której podmiot byłby w stanie opisać własną aktywność mentalną, której efektem są modyfikacje i zmiany zachodzące w procesie nieustannej transformacji reprezentacji siebie. Innymi słowy, na

podstawie przeprowadzonych badań trudno rozstrzygać o tym, które momenty aktywności adresowanej do Innego bezpośrednio wpływały na rekonstrukcję reprezentacji tożsamościowej, nieustannie kształtującej się w umyśle podmiotu działającego w toku aktywności adresowanych do innych.

Poczynione zastrzeżenia wskazują również na wyzwania jakie stoją przed badaczami tożsamości rozumianej procesualnie jako konstrukt intersubiektywny. Jak badać zależności pomiędzy reprezentacjami tożsamościowymi konstruowanymi przez nas samych z tymi konstruowanymi o nas przez innych? Jak uzyskać dostęp do momentów aktywności znaczących dla podmiotu działającego, gdyż oddziałujących na jego rekonstrukcję reprezentacji tożsamościowej? To tylko dwa z wielu innych pytań, na które autorka badań wciąż poszukuje odpowiedzi.

Styl aktywności

Podmiotowi działającemu można przypisać określone reprezentacje tożsamościowe na podstawie stylu jego aktywności⁶. W tym sensie styl aktywności jest jednym z przejawów wyrażania tożsamości profesjonalnej poprzez aktywność (por. ryc. 1).

Każdy asystent w trakcie kontaktów z rodziną rozwija aktywność, czyli wprowadza powtarzalne, charakterystyczne wyrazy aktywności. Asystent konstruuje informacje na temat rodzin według własnej logiki rozumowania⁷, realizuje linie aktywności ukierunkowane i adresowane⁸ przy pomocy charakterystycznych sposobów⁹ oraz wyraża przy tym określony typ ekspresji¹⁰.

---

⁶ Stanowi on jednostkowy, wyraźnie określający dany podmiot, sposób rozwijania i transformacji aktywności (Barbier 2016, s. 216).

⁷ Logika rozumowania stanowi trop aktywności mentalnej związanej z konstruowaniem informacji na temat rodzin. Można wnioskować o danej logice rozumowania na podstawie toku rozumowania asystentów, który ujawnia się w wypowiedziach na temat rodzin.

⁸ Linie aktywności stanowią dające się wyróżnić formuły składające się z szeregu pojedynczych zdarzeń interakcyjnych, które łączy określony cel. Linie aktywności są ukierunkowane na abstrakcyjnie rozumiany „przedmiot” typu konstruowanie i przepływ informacji, dbałość o odczucia, konstruowanie zasad wzajemnego kontaktu lub symultanicznie są zorientowane na kilka „przedmiotów” jednocześnie. Linie aktywności o charakterze dyskursywnym, performatywnym są adresowane do określonego Innego, dlatego ich przebieg zmienia się w zależności od adresata.

⁹ Sposób oznacza „elementy niezmiennie i regularności w organizacji aktywności w jednostkowym czynie” (Barbier 2016, s. 211).

¹⁰ Chodzi o sposoby wyrażania siebie – swoich racji, emocji w komunikacji z Innym. Według Ervinga Goffmana pojęcie „ekspresja” łączy się z ekspresyjnością bycia w roli, która jest

Uchwycenie charakterystycznych i powtarzalnych wyrazów aktywności podmiotu działającego pozwala określić tendencję jego aktywności, co prowadzi do przypisania mu określonych reprezentacji tożsamościowych na podstawie stylu jego aktywności.

Poprzez analizę materiału narracyjnego udało się wyróżnić wyrazy aktywności, których powtarzalność może przekształcić się w tendencję, dającą podstawę do określenia stylu aktywności podmiotu działającego.

Po pierwsze, asystenci konstruują odmienne logiki rozumowania – kategoryzowania, przekonań emocjonalnych, poszukiwania zależności, weryfikowania informacji, odtwarzania historii rodziny (Kamińska-Jatczak 2016), które stanowią podstawę do tworzenia określonych informacji na temat rodzin. O logice rozumowania asystenta można wnioskować na podstawie toku rozumowania, który ujawnia się w wypowiedziach na temat rodzin.

Po drugie, asystenci w zróżnicowany sposób realizują linie aktywności ukierunkowane na przepływ informacji. Jedni zbierają informacje, aby pozyskać bieżące wiadomości z *pierwszej ręki*¹¹, inni inicjują wypracowywanie wspólnego i spójnego planu działania na rzecz rodziny z pozostałymi przedstawicielami instytucji. Jeszcze inni łączą przekazywanie informacji na temat rodzin z rzecznictwem na ich rzecz (Kamińska-Jatczak 2017). Podczas realizacji rzecznictwa na rzecz rodziny asystenci uruchamiają różne typy ekspresji – wojownika, nakłaniacza, obrońcy, które składają się ze zróżnicowanych środków wyrazu – od stosowania afrontu, przytyku, podniesionego tonu głosu, a nawet krzyku, przez gorliwe proszenie, po konkretne i rzeczowe tłumaczenie złożoności sytuacji życiowej rodziny.

Po trzecie, asystenci wprowadzają odmienne zasady wzajemnego kontaktu z członkami rodzin. Jedni asystenci zapoczątkowują nieformalne, inni tylko odformalizowane reguły wzajemnej komunikacji. Stosują inne sposoby umawiania wizyt: wprowadzają z góry ustalony grafik spotkań lub przekształcają ów grafik z dnia na dzień¹², albo zamieniają umówione wizyty domo-

---

wyrażana poprzez rozbieżne środki wyrazu; jest to związane z posiadaniem odmiennych „idealnych standardów wykonywania roli” (2010, s. 80–81).

¹¹ Kursywą zostały oznaczone wyrażenia z języka asystentów, które pełniły funkcję „kategorii intelektualnych”, znaczących dla odczytania znaczeń tkwiących w narracji poszczególnych asystentów (por. Barbier 2006, s. 255–257). Warto podkreślić różnicę między kategoriami intelektualnymi a „kodami in vivo”, które są używane w teorii ugruntowanej. Kody in vivo nie odzwierciedlają specyfiki indywidualnego języka, ale raczej stanowią część lokalnego dyskursu rozumianego przez określoną grupę (Charmaz 2009, s. 76).

¹² Ci asystenci prawdopodobnie mają tendencję do realizowania aktywności ukierunkowanych na konstruowanie zasad wzajemnego kontaktu z członkami rodzin zgodnie z rachubą

we na rozmowy telefoniczne. Są też tacy, którzy praktykują niezapowiedziane odwiedziny.

Po czwarte, asystenci w różny sposób okazują dbałość o odczucia rodzin. Niektórzy z nich decydują się na podjęcie aktywności naprawczej ukierunkowanej na wsparcie emocjonalne członków rodziny, po przypuszczonych na nich atakach interakcyjnych przez innych przedstawicieli instytucji. Inni rozszerzają tego rodzaju wsparcie o walkę negocjacyjną o prawa rodzin. Asystenci w różnym stopniu angażują się w aktywność ukierunkowaną na łagodzenie zaburzonych emocji w sytuacjach stresujących. W sytuacji odebrania rodzinie dziecka asystenci wyrażają swoje współczucie z odmienną intensywnością poprzez gesty zarezerwowane dla sfery prywatnej, jak przytulenie, trzymanie za rękę. Niektórzy nie są w stanie utrzymać zdystansowanej ekspresji emocjonalnej, więc ich reakcją jest płacz. Asystenci w różny sposób mobilizują członków rodzin do *przełamywania* barier emocjonalnych. Jedni stosują perswazję polegającą na używaniu argumentów zachęcających do podjęcia wyzwania, inni stwarzają presję sytuacyjną, uniemożliwiającą odłożenie spraw na później. Jeszcze inni mobilizują członków rodzin do podjęcia aktywności poprzez towarzyszenie w realizowaniu zadań w instytucjach. Asystenci na różne sposoby wyrażają dbałość o odczucia rodzin – na przykład *chwalą* najdrobniejsze przejawy konstruktywnej aktywności lub szczególnie koncentrują się na okazywaniu wyrozumiałości, zachowując przy tym niekonfrontacyjny sposób komunikacji.

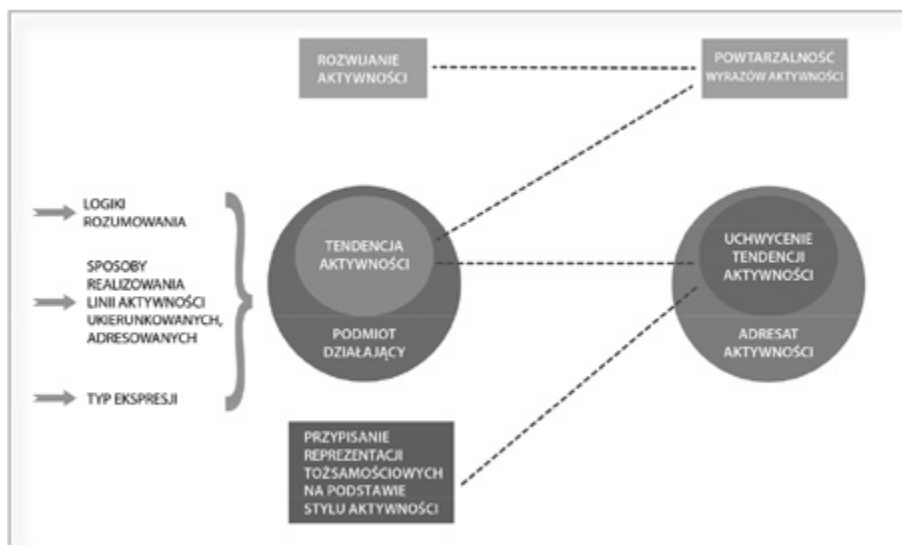
Przebieg linii aktywności asystentów jest zależny od ich adresatów. Oznacza to, że określone, powtarzające się wyrazy aktywności asystenta są dopasowane do kategorii rodziny, do której są adresowane. Analiza narracji wykazała, że asystenci posługują się odmiennymi sposobami ustalania zadań i wspierania w ich realizacji, które są dopasowane do kategoryzowanych możliwości członków rodziny. Sposoby oddziaływania na rodziny mieszczą się na kontinuum – od zwiększania przestrzeni samodzielności i autonomii do sprawowania opieki i kontrolowania (Kamińska-Jatczak 2019).

Należy przypuszczać, że stosunkowo stałe i podatne na modyfikacje sposoby realizowania linii aktywności współlistnieją ze sobą. Zasadna wydaje się hipoteza, iż członkowie różnych rodzin temu samemu asystentowi mogą przy-

---

chwili „tu i teraz”. Tak pisze o tej „taktyce” aktywności Marc Henry Soulet: „Wszystko odbywa się tu i teraz. Taktyka jest zawsze jedynie skupianiem sukcesywnym miejsca i czasu, bez połączenia jednego z drugim. Nie ma możliwości, aby wyrażała projekt globalny. [...] Chwyta się w lot sposobności, które jednak mogą być niespójnie, po to, by połączyć je na nowo w logiczną całość” (1996, s. 126).

pisać inne reprezentacje tożsamościowe charakteryzujące styl jego aktywności. Dzieje się tak ponieważ dana rodzina, obserwuje powtarzalność specyficznych wyrazów aktywności asystenta, które wyrażają jego określoną tendencję aktywności.

Ryc. 1. Styl aktywności a tożsamość profesjonalna podmiotu działającego

Źródło: opracowanie własne.

Funkcje aktywności

Kolejnym przejawem wyrażania tożsamości profesjonalnej są funkcje aktywności¹³ (por. ryc. 2). Przepisanie podmiotowi działającemu reprezentacji tożsamościowych na podstawie realizowanej przez niego funkcji aktywności polega na interpretacji specyfiki jego oddziaływania w procesie aktywności. Funkcje jakie podejmuje podmiot działający w procesie aktywności są zmienne i zależą od wielu czynników, takich jak: odpodmiotowa tendencja (skłonność) do realizowania określonych linii i sposobów aktywności, dokonana kategoryzacja adresatów aktywności, kontekst sytuacyjny oraz udział Innego w procesie aktywności.

Opierając się na przeprowadzonej analizie, można zauważyć, że asystenci symultanicznie pełnią wiele odmiennych funkcji aktywności. Pewne funkcje

¹³ Jean-Marie Barbier określa „funkcję” jako narzędzie analizy aktywności, które oznacza specyficzny udział współzależnego składnika w tworzeniu całości (2016, s. 80).

mają charakter uniwersalny, gdyż są realizowane w ramach linii aktywności powtarzających się w kontaktach z wieloma adresatami, w różnych kontekstach sytuacyjnych. Niektórzy asystenci, z reguły, pełnią funkcję głównego informatora przekazującego innym przedstawicielom instytucji bieżące i szczegółowe informacje na temat rodzin. Inni – przeważnie stają się rzecznikami rodzin po to, by ochronić je przed grożącymi konsekwencjami lub stworzyć im określone możliwości. Są asystenci, którzy mają tendencję do realizowania funkcji osoby *pilotującej* sprawę rodziny, czyli uzyskującej bieżące informacje na jej temat poprzez rozmowy z przedstawicielami instytucji. Zasadna wydaje się hipoteza, iż realizowanie uniwersalnych funkcji aktywności sprawia, że na tej podstawie różni adresaci mogą jednemu asystentowi przypisać zbieżne reprezentacje tożsamościowe.

Asystenci realizują również funkcje adresowane, zmieniające się w toku aktywności dopasowanych do określonych kategorii rodzin. Funkcje adresowane występują w powtarzających się kontekstach sytuacyjnych w ramach określonego środowiska rodzinnego. Na przykład, asystentka w trakcie spotkań z jedną z rodzin wielokrotnie pełniła funkcję ochroniarza i interweniowała w trakcie zabaw, w których dzieci stwarzały dla siebie zagrożenie. Można wymienić następujące przykłady funkcji adresowanych: ochroniarz, zastępca rodziny, opiekun, osoba decyzyjna, osoba *pilnująca* spraw rodziny, towarzysz, ten który mobilizuje do samodzielnej aktywności, który wymaga, daje do myślenia, zachęca do wspólnego uczenia się itd. Prawdopodobnie jednemu asystentowi można przypisać wiele reprezentacji tożsamościowych określających pełnione przez niego funkcje, co sugeruje potrzebę badań skoncentrowanych na analizie narracji różnych osób, do których ten sam podmiot działający adresuje określone aktywności.

Niektóre funkcje pełnione przez asystentów mają charakter incydentalny – są uruchamiane sporadycznie, w ściśle określonych kontekstach sytuacyjnych. Bezpośrednio po natychmiastowym umieszczeniu dziecka w instytucji opieki zastępczej¹⁴, asystent może pełnić funkcję posłańca hiobowych wieści oraz kogoś, kto stara się załagodzić silne emocje, co jedna z asystentek nazwała metaforycznie *składaniem*¹⁵. Kolejny przykład dotyczy realizacji funkcji ra-

---

¹⁴ Chodzi o tryb formalny, regulujący postępowanie sądu, nazywany przez asystentów rodziny, pracowników socjalnych, kuratorów rodzinnych natychmiastówką (in vivo code). Jest to natychmiastowe postępowanie prawno-administracyjne, dotyczące tymczasowego umieszczenia dziecka poza rodziną biologiczną.

¹⁵ Jest to kategoria intelektualna, którą posługiwała się asystentka, by określić realizację funkcji polegającej na wsparciu emocjonalnym, związanym z ułatwieniem przeżycia szoku emo-

townika, który dąży do zredukowania niebezpieczeństwa zagrażającego członkom rodziny, zaistniałego w wyniku splotu określonych okoliczności, takich jak przykładowo utrata panowania nad sobą, nasilenie się zjawiska destrukcyjnego – nałogu, choroby psychicznej, przemocy domowej.

Reprezentacje tożsamościowe wynikające z pełnionych funkcji są przypisywane asystentom w trakcie aktywności oddziaływania na członków rodziny. Proces ten jest uwarunkowany relacją jaką asystent nawiązuje z rodziną. Asystenci realizują linie aktywności zmierzające do przekazania pozytywnego obrazu siebie, zbudowania zaufania oraz zdobycia uznania. Jednak tylko rodzina może przypisać im reprezentacje tożsamościowe *przyjaciela rodziny*, osoby zaufanej, innego ważnego, którego uważniej się słucha.

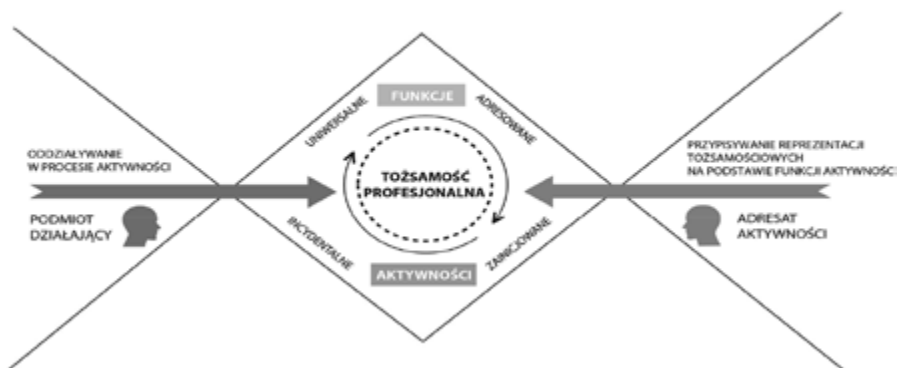
Niektóre funkcje realizowane przez asystentów są zainicjowane przez adresatów ich aktywności. Jedna z asystentek stała się dla swojej podopiecznej sojusznikiem w zmaganiach z pracownikiem socjalnym, który negatywnie ją kategoryzował i odmawiał prawa do świadczeń finansowych. Funkcja realizowana przez asystentkę była zainicjowana przez podopieczną, która po przypuszczonym na nią ataku interakcyjnym, zwróciła się do niej o wsparcie.

Proces przypisywania reprezentacji tożsamościowych wynikających z pełnionej funkcji aktywności ulega zmianom i modyfikacjom. Jest on uwarunkowany określonymi możliwościami członków rodziny do wchodzenia w relacje z samym sobą i z innymi. Na przykład, asystent, który w rodzinie pełnił funkcję opiekuna po pewnym czasie stawał się dla niej kimś, kto mobilizuje do podjęcia samodzielnej aktywności lub / i pobudza do namysłu nad sobą. Reprezentacje tożsamościowe przypisywane asystentom, określające specyfikę ich funkcji, zależą od kontynuowania lub zaprzestania określonych linii i sposobów aktywności. Jedna z asystentek przestała być postrzegana przez rodzinę jako osoba godna zaufania po tym, jak poinformowała przedstawicieli sądu rodzinnego o trwałej, jej zdaniem, niezdolności rodziców do opieki nad swoim potomstwem.

Można przypuszczać, że koncepcja tożsamości profesjonalnej asystenta konstruowana przez adresatów jego aktywności składa się z wielu powiązanych ze sobą, przypisywanych mu reprezentacji tożsamościowych, określających realizowane przez niego funkcje. Być może, dynamika zależności zachodząca pomiędzy tymi reprezentacjami stanowi klucz do zrozumienia trwałości koncepcji tożsamościowej, jaką adresaci aktywności asystentów konstruują na ich temat.

---

cjonalnego, pod wpływem którego, ujmując rzecz poetycko – ktoś się rozpada na kawałki, niczym naczynie, które trzeba na nowo skleić, posklepać.

Ryc. 2. Zróżnicowane funkcje aktywności a tożsamość profesjonalna podmiotu działającego
Źródło: opracowanie własne.

Akty identyfikacji

Szczególnym przejawem wyrażania tożsamości profesjonalnej poprzez aktywność są akty identyfikacji. Podmiot działający dokonuje aktu identyfikacji, kiedy charakteryzuje siebie przez pryzmat realizowanej aktywności. Podmiot komunikuje różne postacie autodefinicji za pomocą określonych strategii dyskursywnych¹⁶. W procesie oddziaływania na Innego, akty identyfikacji zachodzą w sytuacjach uznawanych za wymagające autoidentyfikacji, w których istotne staje się przekazanie określonego obrazu siebie i uzyskanie wpływu na przypisywane reprezentacje tożsamościowe. Kiedy akty identyfikacji są rozpatrywane jako przejawy wyrażania tożsamości profesjonalnej, należy wziąć pod uwagę, że autodefinicje komunikowane przez podmiot działający są tym, co on sam chce ujawnić na swój temat, tym samym, niekoniecznie, w pełni od-

¹⁶ Są to dyskursywne sposoby przekazywania autodefinicji. W toku badania wyróżniono następujące strategie dyskursywne polegające na: odróżnianiu – wyodrębnianiu odmienności swojej aktywności, na tle określonej kategorii partnerów interakcyjnych – przedstawicieli sieci instytucjonalnej, takich jak pracownicy socjalni, czy też kuratorzy; charakterystyce sposobów aktywności – wyjaśnianiu tego, co jest charakterystyczne dla aktywności jednostkowej; formułowaniu preferencji zaangażowania – podkreślaniu swojego zaangażowania w określone aktywności ukierunkowane na dany „przedmiot”; identyfikowaniu aktywności – wskazywaniu na to co istnieje, jakie są elementy konstytutywne realizowanych aktywności; formułowaniu celu aktywności – określaniu dążeń; charakterystyce tendencji aktywności – formułowaniu własnych dyspozycji, skłonności.

zwierciedlają to, co rzeczywiście podmiot działający myśli o sobie i swojej aktywności (por. Barbier 2016, s. 191–192).

Asystenci dokonują aktów identyfikacji w sytuacjach problematycznych, w których adresaci ich aktywności wyrażają trudność w przypisaniu im reprezentacji tożsamościowych oraz w sytuacjach definiujących, kiedy przypisywane im reprezentacje tożsamościowe są nieadekwatne lub pejoratywne.

Sytuacje problematyczne stanowią nieodzowną część początkowego etapu nawiązywania kontaktu z rodzinami oraz przedstawicielami instytucji. Adresaci aktywności asystentów podczas pierwszych wizyt niejednokrotnie mają mgliste, rozmyte wyobrażenie o tym, kim jest asystent i czym *de facto* się zajmuje. Występowanie takich sytuacji może być związane ze sposobem w jaki pracownik socjalny przedstawił rodzinie asystenta. Pracownik socjalny występuje z wnioskiem o przydzielenie asystenta¹⁷ danej rodzinie. Jest osobą, która wprowadza asystenta do rodziny. Sposób, w jaki pracownik socjalny zidentyfikuje aktywność asystenta w rozmowie z rodziną może mieć wpływ na uruchomienie procesu konstruowania reprezentacji tożsamościowych na jego temat. Występowanie sytuacji problematycznych może być również związane ze stosunkowo krótką historią zawodu asystenta rodziny w strukturach pomocy społecznej¹⁸. Niekiedy przekłada się to na jakość kontaktów z rodzinami, które nigdy wcześniej nie miały styczności z asystentem.

W sytuacjach definiujących asystenci doświadczają skutków przypisywanych im *a priori* reprezentacji tożsamościowych negatywnych lub nieadekwatnych. Zdaniem asystentów, niezwykle trudny lub wręcz niemożliwy okazuje się kontakt z rodzinami, które pod wpływem przymusowego zobowiązania (pod naciskiem pracowników socjalnych, kuratorów rodzinnych) wyraziły zgodę na współpracę¹⁹. Dzieje się tak dlatego, iż członkowie tych rodzin uruchamiają li-

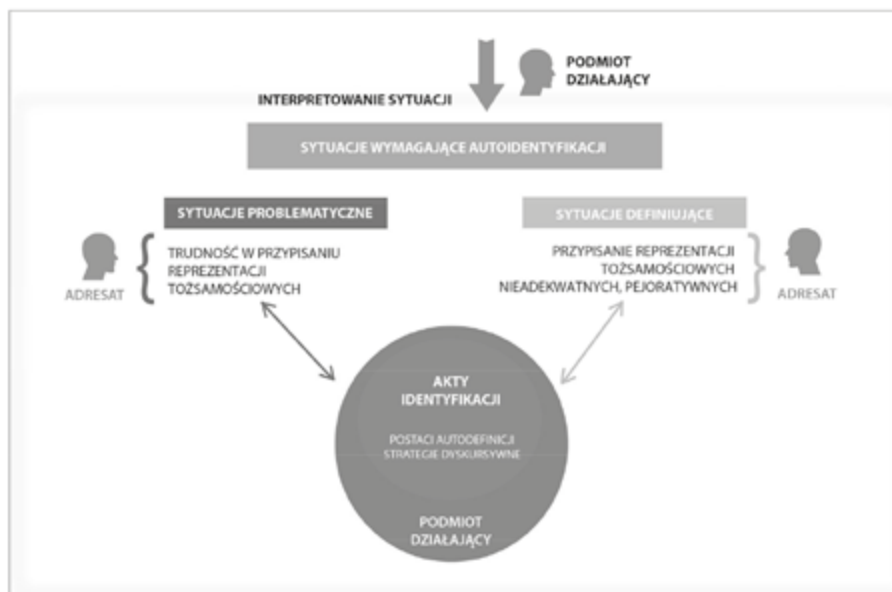
---

¹⁷ Po dokonaniu analizy sytuacji rodziny, pracownik socjalny, przeprowadzający wywiad środowiskowy, wnioskuje do kierownika ośrodka pomocy społecznej o przydzielenie rodzinie asystenta rodziny (Ustawa o wspieraniu rodziny...art. 11 ust. 2).

¹⁸ W 2012 roku weszła w życie Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, która wprowadziła zawód asystenta rodziny do struktur polskiej pomocy społecznej. Wcześniej, w latach 2005–2011, asystenci byli zatrudniani w ramach projektów systemowych współfinansowanych z Europejskiego Funduszu Społecznego, miejskich programów finansowanych z budżetu miasta, projektów finansowanych przez Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, działań międzyresortowych (Krasiejko 2010, s. 100).

¹⁹ System wsparcia rodzin, określanych jako przeżywające trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych, funkcjonuje w niespójnych ramach prawnych, które mogą stanowić jeden z powodów przymusowego zobowiązania rodzin do współpracy z asystentem. Co prawda Ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej określa wsparcie asystenta jako dobrowolne (art. 8 ust. 3), ale Kodeks rodzinny i opiekuńczy dopuszcza możliwość zobo-

Ryc. 3. Akty identyfikacji a tożsamość profesjonalna podmiotu działającego
 Źródło: opracowanie własne.

nie aktywności ukierunkowane na uniemożliwienie kontaktu i dezinformowanie asystenta. W takich sytuacjach, asystenci doświadczają niepowodzeń w przekazywaniu pozytywnych obrazów siebie, odczuwają wiele emocji negatywnych oraz kwestionują sens dalszej aktywności oddziaływania na rodzinę.

Asystenci podczas pierwszych spotkań niekiedy otrzymują od członków rodzin obrazy o sobie²⁰ nieadekwatne lub negatywne. Może to być związane z wcześniejszymi doświadczeniami rodziny zgromadzonymi podczas kontaktu z przedstawicielami ośrodka pomocy społecznej lub też asystentem, od którego kolejny asystent *przejął* rodzinę. Członkowie rodziny mogą konstruować reprezentacje na temat tego kim jest i czym zajmuje się asystent na podstawie wcześniejszych doświadczeń, utrwalonych w kontaktach z innym podmiotem działającym, który w specyficznym stylu realizował aktywności profesjonalne.

Dalszych analiz wymaga związek aktów identyfikacji następujących w sytuacjach odczuwanych jako wymagające autoidentyfikacji z procesem aktywności mentalnej konstruowania reprezentacji tożsamościowej o sobie, jako profesjonalnym podmiocie działającym.

wiązania sądowego rodziny do współpracy z asystentem w przypadku zagrożenia dobra dziecka (art. 109 § 2 pkt 1).

²⁰ Chodzi o obrazy siebie dane przez innego (Barbier 2016, s. 128).

Kierunki analizy tożsamości profesjonalnej

Pojmowanie tożsamości profesjonalnej w tym tekście opiera się na założeniu, iż podmiot działający wyraża swoją tożsamość poprzez realizowaną aktywność, która składa się z powtarzalnych, charakterystycznych wyrazów aktywności. Wyrazy te pozwalają utożsamić podmiot działający poprzez przypisywanie mu stylu oraz funkcji aktywności. Podmiot działający również identyfikuje siebie, czyli przekazuje określone autodefinicje powiązane z realizowanymi aktywnościami po to, by wpłynąć na przypisywane mu reprezentacje tożsamościowe. Tożsamość profesjonalna jest w dużej mierze konstruowana w przestrzeni intersubiektywnej, w toku aktywności oddziaływania na określonego Innego (por. Dillabough 1999). Jest procesem, który zachodzi w różnych kontekstach sytuacyjnych. Inny utożsamia podmiot działający przez pryzmat aktywności do niego adresowanej. Tożsamość profesjonalna jest więc dynamicznym konstruktem społecznym, w którym toczy się nieustanne oddziaływanie przekazywanych obrazów siebie i konstruowanych reprezentacji.

Analiza tożsamości profesjonalnej wyrażanej poprzez aktywność może być realizowana w następujących kierunkach. Niektóre z nich zostały zasygnalizowane w prezentowanym artykule:

- określanie charakterystycznych wyrazów czy też tropów aktywności podmiotów działających mogących stanowić podstawę do ich utożsamienia; dokonywanie analiz porównawczych ukazujących odmiennosc i niepowtarzalność poszczególnych podmiotów działających;
- odczytywanie znaczeń określeń tożsamościowych ujawniających się w toku narracji poprzez ujęcie ich w szerszym kontekście aktywności, zdarzeń, osób, sytuacji itp.;
- rekonstruowanie syntaktyki związków między podmiotem działającym a Innymi, głównie adresatami jego aktywności, stanowiącej oś zależności, na której konstruowany jest wymiar społeczny tożsamości podmiotu działającego;
- podejmowanie refleksji nad zmiennością ontologiczną tożsamości podmiotu działającego, która z postaci li tylko sytuacyjnej rozwija się i nabiera wymiaru transsytuacyjnego – staje się tożsamością osobistą, kiedy Inny jest w stanie uchwycić specyfikę tendencji aktywności podmiotu działającego i przypisać mu tożsamość na podstawie jego funkcji czy też stylu aktywności.

Przedstawioną analizę można traktować jako zachętę do dyskusji, polemik naukowych i dalszego przecierania szlaków na drodze do pojmuwalności tożsamości podmiotu działającego, konstruowanej w polu działania profesjonalnego.

Bibliografia

- Barbier J.-M., (2006), *Działanie w kształceniu i pracy socjalnej. Analiza podejść*, przeł. G. Karbowska, Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”, Katowice.
- Barbier J.-M., (2016), *Leksykon analizy aktywności. Konceptualizacje zwyczajowych pojęć*, przeł. i oprac. E. Marynowicz-Hetka, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Beijaard D., Meijer P.C., Verloop N., (2004), *Reconsidering research on teachers' professional identity*, „Teaching and Teacher Education”, 20.
- Boksański Z., (1989), *Tożsamość – Interakcja – Grupa. Tożsamość jednostki w perspektywie teorii socjologicznej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Charmaz K., (2009), *Teoria ugruntowana. Praktyczny przewodnik po analizie jakościowej*, przeł. B. Komorowska, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Connelly F.M., Clandinin D.J., (1999), *Shaping a professional identity: Stories of educational practice*, Althouse Press, Londyn.
- Cooley Ch., (1956), *Human nature and social order*, The Free Press, Glencoe.
- Dillabough J., (1999), *Gender politics and conceptions of the modern teacher: women, identity and professionalism*, „British Journal of Sociology of Education”, Vol. 20, nr 3.
- Dramska D., (2001), *Profesjonalna tożsamość logopedów w Polsce w świetle przeprowadzonych badań*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- Goffman E., (1981), *Człowiek w teatrze życia codziennego*, przeł. H. i P. Śpiewakowie, Państwowo Instytut Wydawniczy, Warszawa.
- Goffman E., (2010), *Spotkania. Dwa studia z socjologii interakcji*, przeł. P. Tomanek, Zakład Wydawniczy NOMOS, Kraków.
- Hopf Ch., (2004), *Qualitative interviews. An overview*, [w:] *A companion to qualitative research*, U. Flick, E. von Kardorff, I. Steinke (red.), SAGE Publications, Londyn, Thousand Oaks, New Delhi.
- Kamińska-Jatczak I., (2016), *Logiki aktywności mentalnych asystentów rodziny – próba interpretacji*, [w:] *Praca socjalna jako dyscyplina naukowa? Współczesne wyzwania wobec kształcenia i profesji*, M. Kawińska, J. Kurtyka-Chałas (red.), Wydawnictwo Naukowe UKSW, Warszawa.
- Kamińska-Jatczak I., (2017), *Linie aktywności w procesie przepływu informacji – przykład asystentów rodziny*, [w:] *Pedagog społeczny. Teoria i praktyka działalności społecznej*, A. Żukiewicz (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Kamińska-Jatczak I., (2019), *Lines of activity adressed to families: limiting the participatory approach as with casework practitioners*, [in:] *Participatory social work: research, practice, education*, M. Granosik, A. Gulczyńska, M. Kostrzyńska, B. Littlechild (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Jagiellonian University Press, Łódź–Kraków.
- Kantowicz E., (2015), *Tożsamość profesjonalna pedagogów społecznych i pracowników socjalnych*, [w:] *Pedagogika społeczna. Wstępy i kontynuacje*, E. Marynowicz-Hetka, E. Skoczyła-Namińska (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Kowalska M., (2003), *Wstęp. Dialektyka bycia sobą*, [w:] Ricoeur P., *O sobie samym jako innym*, przeł. Bogdan Chelstowski, PWN, Warszawa.
- Krasiejko I., (2010), *Metodyka działania asystenta rodziny. Podejście Skoncentrowane na Rozwiązaniach*, Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”, Katowice.
- Kubinowski D., (2011), *Jakościowe badania pedagogiczne. Filozofia. Metodyka. Ewaluacja*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.

- Marynowicz-Hetka E., (2006), *Pedagogika społeczna. Podręcznik akademicki. Wykład*, t. 1, PWN, Warszawa.
- Marynowicz-Hetka E., (2016), *Posłowie. Konceptualizacje zwyczajowych ram myślenia o aktywności – na marginesie pracy nad tekstem*, [w:] Barbier J.-M., *Leksykon analizy aktywności. Konceptualizacje zwyczajowych pojęć*, przeł. i oprac. E. Marynowicz-Hetka, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Netting E.F., Kettner P.M., Steven L., McMurtry M., Thomas L., (2012), *Makropraktyka pracy socjalnej*, przeł. S. Szymański, Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich – Centrum Wspierania Aktywności Lokalnej, Warszawa.
- Rapoport L., (1968), *Creativity in social work*, „Smith College Studies in Social Work”, Vol. 38, nr 2.
- Ricoeur P., (2003), *O sobie samym jako innym*, przeł. B. Chelstowski, PWN, Warszawa.
- Schütze F., (1977), *Die technik des narrativen interviews in interaktionsfeldstudien- dargestellt an einem projekt zur erforschung von kommunalen machstrukturen (Arbeitsberichte und forschungsmaterialien)*, Fakultät für Soziologie der Universität Bielefeld, Bielefeld.
- Schütze F., (2012), *Analiza biograficzna ugruntowana empirycznie w autobiograficznym wywiadzie narracyjnym. Jak analizować autobiograficzne wywiady narracyjne*, przeł. K. Waniek, [w:] *Metoda biograficzna w socjologii. Antologia tekstów*, K. Kaźmierska (red.), Wydawnictwo NOMOS, Kraków.
- Smolbik-Jęczmień A., (2015), *Współczesne przeobrażenia w podejściu do kariery zawodowej jako konsekwencja zmian zaistniałych w globalnej gospodarce*, „Management Forum”, Vol. 3, nr 3.
- Soulet M.H., (1996), *Działanie społeczne i jego wymiar pedagogiczny. Na przykładzie pracy socjalnej z rodziną*, przeł. H. Kamińska, [w:] *Pedagogika społeczna i praca socjalna. Przegląd stanowisk i komentarze*, E. Marynowicz-Hetka, J. Piekarski, D. Urbaniak-Zajac (red.), Wydawnictwo „Interart”, Warszawa.
- Stone G.P., (1962), *Appearance and the self*, [w:] *Human behavior and social processes. An interactionist approach*, A. Rose (red.), Houghton Mifflin Company, Boston.
- Strauss A.L., (2013), *Zwierciadła i maski. W poszukiwaniu tożsamości*, przeł. A. Hałas, Wydawnictwo NOMOS, Kraków.
- Turner B.A., (1971), *Exploring the industrial subculture. New perspectives in sociology*, Macmillan, Londyn.
- Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 roku o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej* (Dz.U. 2011 Nr 149, poz. 887).
- Ustawa z dnia 25 lutego 1964 roku Kodeks rodzinny i opiekuńczy* (Dz.U.1964 Nr 9, poz. 59).
- Wilson T.P., (2010), *Normative and interpretative paradigms in sociology*, [w:] *Everyday life. reconstruction of social knowledge*, J.D. Douglas (red.), Aldine Transaction. A Division of Transaction Publishers, New Brunswick, Londyn.
- Witkowski L., (2010), *Praca socjalna i profesjonalizm pedagogiczny. O zarządzaniu humanistycznym: między filozofią edukacji i pedagogiką społeczną*, Wydawnictwo WSEZiNS, Łódź.

Źródła internetowe

- Hauziński A., (2016), *Regulacyjna funkcja przywiązania do zawodu*, Research Gate, <https://www.researchgate.net/publication/307571143> (data pobrania: 31.03.2017).